

Argumentacija kot diskurz

Mirna Velčič

Pojem argumentacije tesno povezujemo z neko določeno lastnostjo komunikacijskega dejanja in z neko določeno vrsto vednosti, ki jo to dejanje proizvaja. S tem mislimo predvsem na komunikacijo, ki po Habermasovi teoriji konsenza izpolnjuje zahtevo po veljavnosti resničnosti.¹ Pragmatična načela, od katerih je odvisno sporazumevanje, pa povedo, da je mogoče zahtevo po resničnosti izpolniti samo z argumentacijo. Če nekaj dokažem, potem bo dovoljeno misliti, da je resnica takšna, kot pravim.

Če sprejmemo Habermasovo zavzemanje za to, da se resnica loči od objektivnosti in gotovosti, da jo pripeljemo v prostor intersubjektivnosti, potem se nam zdi, da je treba medsebojno odvisnost jezikovnega, družbenega in znanstvenega raziskovati bolj na ravni protislovja, ki naredi ta medsebojna razmerja problematična in nerešljiva, manj pa glede na možnosti komunikacijskega sporazuma.

Govorila bom o diskurzu, ki izrablja argumentacijo kot možnost za reševanje svojih notranjih protislovij in nemožnosti, da izpolni tisto, k čemur stremi. V argumentaciji pri tem ne vidim ne sredstva ne retorične figure. Videli smo namreč, da je mogoče uspešno zagovarjati tezo, da pravzaprav vsak diskurz argumentira v nekem določenem pomenu, da imamo opraviti z argumentacijo povsod, kjer imamo opraviti tudi z jezikom, ne samo tam, kjer se jezik z njo »šopiri«. Ne mislim, da je diskurz samo argumentacija. Kajti, ali bo diskurz bolj ali manj argumentacija, je odvisno od tega, koliko potrebuje argumentacijo, koliko prostora ji je pripravljen odstopiti. Zato poudarjam: vsak diskurz drugače potrebuje argumentacijo. V vsakem diskurzu je argumentacija drugačna. Govorila bom o tistih komunikacijskih oblikah, ki potrebujejo argumentacijo in ki jo zato, ker jo potrebujejo, postavljajo kot svoje normativno načelo - v njih argumentiramo zato, ker nam prišepetavajo, da je treba argumentirati. Za katere komunikacijske oblike gre?

V poklicnem življenju imamo opraviti s takimi izjavami: *ne gre za to, kaj trdiš, ampak*

1. Jezik ima pri tem vlogo transformatorja, ker organizira medsebojno vedenje ljudi tako, da članom družbeno-jezikovne skupnosti naloži "imperative zahteve po veljavnosti", in to na najvišji stopnji družbenega in kulturnega razvoja. Opirajoč se na Searla, pri čemer pa že presega njegovo tipologijo govornih dejanj, vidi Habermas v konstativnih, ekspresivnih in regulativnih diskurzivnih tipe, ki so pragmatično usmerjeni k sporazumevanju (v *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des Kommunikativen Handelns*, Suhrkamp, Frankfurt a/M 1984, str. 436-438). Na to leti v zadnjem času največ kritičnih pripomb na rovaš Habermasove konsenzne teorije resnice in njegovega "harmoničnega" pojmovanja jezika kot sredstva za družbeno integracijo in medčloveško razumevanje.

za to, kako argumentiraš; ni vprašljiva predpostavka, ampak argumentacija; vsak ima lahko svoje mnenje, vprašanje pa je, kako to mnenje argumentira; poskusil bom podrobneje argumentirati ipd. Zgledi za tak govor nas napotujejo na to, da je argumentacija diskurz zato, ker lahko pokaže, da se zaveda same sebe, ker ne more nič proti temu, da »se ne izda«. Argumentacija pa da poleg tega še vrednostno oceno o sebi kot kvaliteti govora, ki je cenjen. Argumentirati pomeni proizvajati tekst, ki bo imel pravico do vladajočega položaja, ki se bo lahko vpisal v red t.i. tekstov z avtoriteto. To pa pomeni, da družbena skupnost priznava argumentacijo kot vrednost in da jo nekaterim izjavam pripisuje kot normativno načelo. Katere izjave morajo argumentirati? Katere izjave se ne morejo ogniti temu, da argumentirajo? Zelo verjetno gre za izjave, ki pripadajo različnim tipom, ne glede na kriterije tipologizacije. Tu se bom ustavila pri t.i. znanstvenem diskurzu, pri teoretskem diskurzu.

Diskurz znanosti je prisiljen argumentirati, ker je v interesu »znanstvene skupnosti«, da diskurz, s katerim se predstavi, pove, da je nekaj. Razvoj znanosti si ponavadi predstavljamo kot zgodbo/zgodovino idej. Njen predmet je v glavnem omejen na nastanek človeka in narave, na oblike človeškega vedenja. Naloga znanosti je, da rešuje probleme. S katerimi problemi se mora ukvarjati, nam povedo tradicionalne teorije in metode. Znanost je v zgodovini s pomočjo svojih tekstov in dejavnosti razvijala zaupanje v znanstvene metode.² Te bodo dale nekega dne ključ za razumevanje človeka in družbe. Ker je probleme treba rešiti in ker obstaja prepričanje, da jih lahko rešimo, se moramo zanesti na znanstveni aparat - na določeno metodologijo, terminologijo, bibliografijo - kajti tak aparat nam bo povedal, katera vprašanja je treba postaviti in katera izključiti. Pravzaprav gre za tehnike jezikovne igre, njihovo merilo pa ni, kot opozori Lyotard, resnično, pravično, lepo, ampak učinkovito.³ Problemi znanosti so potemtakem samo na videz dejanski. So problemi, ki jih ustoliči njen diskurz, ki spremeni tekst o dejanskosti v institucijo. Znano pa nam je, da vsaka institucija funkcionira tako, da ustvari videz ujemanja med diskurzom in dejanskostjo. To je nujno, ker lahko družba sprejme neko dejavnost kot pomembno družbeno funkcijo, vredno samo na sebi, samo, če se institucionalizira diskurz te dejavnosti. Znanstveni diskurz je zato performativ, ker se pretvarja, da napotuje na dejanskost, v resnici pa jo proizvaja, pri tem pa še zahteva, da mu »verjamemo na besedo«. Ni diskurz o nekem dejanskem predmetu ali problemu, ampak je diskurz v *imenu* tega predmeta. Če torej okrepimo tehnike, povečamo s tem tudi tehtnost predmeta, torej tudi naše možnosti, da »bomo pravični in da imamo prav«. Velja pa tudi nasprotna logika. »Tehnike postajajo toliko močnejše, čim več znanstvenega znanja in izvršilnih avtoritet imamo.«⁴

Za analizo znanstvenega diskurza kakor tudi za analizo diskurza nasploh ni več pomemben ontološki status reference. V ospredje je postavljen problem prepričanja govora, da proizvaja referenco, ki je dejanska. Znanstveni diskurz živi v prepričanju,

2. Zelo poučno analizo zgodovine znanosti in znanstvenih načel ponuja knjiga Josepha Ben-Davida *Uloga znanstvenika u društvu*, Školska knjiga, Zagreb 1986.

3. "Tehnična poteza je dobra, ko deluje bolje in manj porabi od druge poteze" (*Postmoderno stanje*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1988, str. 73).

4. Jean-François Lyotard, *op. cit.* str. 77.

da proizvaja vednost, ki se ujema z dejanskostjo, zato deluje z velikansko kapaciteto moči. »Diskurzi znanosti oblikujejo in predstavljajo vednost, imajo privilegiran položaj, ker tvorijo komplekse moči, ki nastopajo kot predmetno področje *sui generis*.«⁵ Gre torej za samozavesten diskurz, ki meri na dominacijo in proizvaja »patos vednosti«. ⁶ To potem ni več diskurz, ki zadovoljuje zahtevo po resničnosti in ki stremlji prek pragmatičnih pogojev h konsenzu. Gre za diskurz, ki mora streči potrebam tistih, ki mu verjamejo, ki pa vseeno ne more izpolniti tistega, kar od njega pričakujejo. Nek je nezavedno ta diskurz to tudi ve. Zato je njegova težnja k izpolnitvi zahtev po veljavnosti resničnosti obsojena na »slo po resničnem«, ki - kot pravi Lyotard - »pri vseh redi terorizem; vtisnjena je v naše najbolj nenadzorovane rabe jezika, tako da se zdi, da vsak diskurz naravno maha s svojo pretenzijo, da govori resnico, z nekakšno neozdravljivo vulgarnostjo«. ⁷ Kako je mogoče, da verjamemo tej »vulgarnosti«? Kako je mogoče, da ji verjamemo na besedo?

Dejanskost, ki jo prikazuje znanstveni diskurz, tj. dejanskost njegovega predmeta ne ustreza dejanskosti, ki regulira njegovo produkcijo. S svojo zunanjo preobleko - s svojo znanstveno retoriko - diskurz zakriva družbenoekonomski aparat, ki ga proizvaja. Ta aparat se nanaša na »znanstveno skupnost«, ki po Karlu Popperju popravlja učinke subjektivnosti posameznih raziskovalcev. A če je to res znanstvena skupnost, potem je treba povedati, da nikakor ni homogena. Je kakor tovarna, pravi Michel de Certeau, razdrobljena na različne obrate, a z dobro notranjo organizacijo, ki ustreza zahtevam delitve dela. ⁸ Taka skupnost-tovarna ima svoje gospodarje, privilegirane odbore upravljalcev, vodje poslov, tehnike in delavce, ki delajo za pest dinarjev. Dejavnost take skupnosti se ohranja s pomočjo hierarhiziranih odnosov in je odvisna od širše družbene, zelo sofisticirane mašinerije, kakršno predstavljajo arhivistika, bibliotečne mreže, računalniška tehnika, oblike izdajateljske dejavnosti, podatkovne baze, različni centri, ki hranijo informacije, itn. Seveda pa mora taka sprega med znanstveno skupnostjo v strogem pomenu in njeno infrastrukturo prisluhniti potrebam običajnih družbenih, kulturnih in tehničnih postulatov, ki pa se odražajo v izbiri kadrov, interesih delodajalcev, v teoretskih tokovih in trenutnemu položaju raziskovanja na konkretnem področju. Oblike znanstvenega diskurza o vsem tem molčijo. Ne povedo, da so del razcepljenega družbenega prostora, ki je podrejen zahtevam proračuna in ki se zaradi vedno bolj izrazite delitve dela, strokovne specializacije in atomizacije družbe vedno bolj drobi. A ta prostor se ne nanaša ne na znanstvene imperativne v strogem pomenu besede, ne na posamezne ideologije, ne na konkretne politike, temveč na težo zgodovinske realnosti, ki pritiska na znanstveni diskurz. Zakaj o njem molčijo naši teksti?

Če si hoče znanstveni diskurz priboriti status avtoritete, vladavine nad drugimi teksti, se mora podrediti zahtevam znanstvene skupnosti. Mora se vpisati v njen družbenoekonomski prostor, kjer bo dobil navodila za to, kaj naj govori, o čem naj

5. Tako razlaga Habermas Foucaultovo idejo. Glej *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb 1988, prev. Igor Bošnjak.

6. Jean-François Lyotard, "Apatija u teoriji" *Filozofsko čitanje Frojda* (ur. Obrad Savič), IIC SSO Srbije, Beograd 1988, str. 486-499.

7. *Op. cit.*, str. 486.

8. Michel de Certeau, *Histoire et psychanalyse entre science et fiction*, Gallimard-Folio, Paris 1987.

molči, kako naj »uprizori referenčno polje« (»theatre of references«)⁹ in vrednosti, ki bodo skupnosti jamčile za enotnost in simbolno komunikacijo. To bo moral biti koherenten diskurz, diskurz smiselnega jezika, zmožen upreti se delitvam, ki jih krepi razkosana dejanskost, o kateri nam pravi, da se z njo ujema. Da bi delitvam dal skupno referenco, mora znanstveni diskurz delati kompromise. V določeni meri mora sprejeti pravila institucije, zato da bi mu ta institucija jamčila za njegovo avtoriteto. Ker ve, da mora za svojo avtonomnost plačati ceno, si bo prizadeval, da takšno odvisnost od institucije prikrije, potlači. Da jo pozabi.

V prizadevanju pozabiti kompromise, na katere je znanstveni diskurz pripravljen, odpira svoj prostor argumentaciji. Argumentirati pomeni podpreti predpostavko, oskrbeti dokaze, imenovati dejstvo, skratka, seči po vsem, kar bo lahko prispevalo k eksaktnosti spoznanja, ki bo avtonomno glede na diskurz, ki ga proizvaja. Če smo prej rekli, da se oblike znanstvenega diskurza zatekajo k argumentiranju zato, ker to od njih zahteva diskurz-institucija, bi zdaj lahko rekli narobe: da argumentacijo potrebujejo zato, da bi pozabili na lastno institucijsko podlago. Kajti, šele ko pozabimo na produkcijske pogoje, če smo tiho o »zgodovinski realnosti, ki pritiska na znanstveni diskurz«, bomo zmožni razviti spoznanje kot zakon dejanskosti. To pa je zmožno izpolniti zahtevo po resničnosti zato, ker ima vse možnosti, da se drugim diskurzom vsili kot edino pravilno spoznanje. Zato takrat, ko govorimo o povezavi med argumentacijo in znanstvenim diskurzom, moramo povedati, da je argumentacija po eni strani institucijska operacija, po drugi pa prostor pozabe institucijske podlage znanstvenega diskurza. Argumentacija ne nastopa zato, da bi nam odkrila resnico, temveč zato, da si diskurz poveča avtoriteto.

Argumentacija ima dvojno vlogo. Osamosvaja spoznanje od diskurza, diskurz pa od njegove institucijske podlage. A to ne pomeni, da je institucija avtonomen pojav. Institucija se opira na druge institucije in njihove diskurze in na ta način nastaja mreža naših prepričanj, podobna pajčevini. To samo pomeni, da diskurza ni mogoče ločiti od njegove institucijske podlage, ker se sama podlaga ne more osamosvojiti od drugih institucij. Ostaja pa še argumentacija, v kateri bo diskurz lahko pozabil na pritisk svoje zgodovinske realnosti. Ker ni videti, da bi se diskurz tega pritiska lahko kdaj znebil, ne more brez argumentacije. Argumentacijo potrebuje zato, ker ve, da ga bo pripravila k molku. Molčati pa mora. Argumentacijo potemtakem potrebujemo zato, ker verjamemo na besedo, ko ne moremo drugače verjeti. Na besedo pa lahko verjamemo le, če sprejmemo predpostavke spoznanja, za katere nam jamčijo institucije, ker nam one dajejo vero v dejanskost oziroma v dejanskost reference. Odsotnost institucije pomeni odsotnost delovanja dejanskega. Prav zato pa je argumentacija diskurz. Od tod tudi izvira pojmovanje diskurza na vseh njegovih instancah kot torišča spopadov, v katerih se zakrivajo pretenzije po moči. Tu so potlačene vse podlage, ki bi utegnile po eni strani onemogočiti jezikovno igro, po drugi pa razkriti samo načelo igre.

9. Michel de Certeau, *op. cit.*, str. 73.